

Katarzyna Papke-Olszewska

Kilka uwag na tle wykładni znowelizowanego art. 289 k.p.k.

Palestra 41/3-4(471-472), 46-51

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kilka uwag na tle wykładni znowelizowanego art. 289 k.p.k.

1. Ustawą z 29 czerwca 1995 roku¹ „O zmianie kodeksu postępowania karnego, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich” zmieniono m.in. brzmienie art. 289 k.p.k. Zgodnie z art. 1 pkt 23 tej ustawy art. 289 otrzymał następującą treść:

„Na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania przysługuje zażalenie do sądu właściwego do rozpoznania sprawy. Podejrzanemu, który sprzeciwu nie zgłasza, zażalenie przysługuje tylko w zakresie warunków umorzenia wymienionych w art. 28 i art. 29 § 1 kodeksu karnego. Na postanowienie tego sądu zażalenie nie przysługuje”².

Czytając tak znowelizowany przepis wydawać by się mogło, iż jego wykładnia nie powinna nastęrczać zbyt wielkich trudności. Okazuje się jednak, że stosowanie go wywołuje wiele wątpliwości w praktyce organów wymiaru sprawiedliwości. Otóż zdarza się, że prezesi sądów odmawiają przyjęcia zażaleń pokrzywdzonego na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania z uwagi na fakt, iż w ich ocenie pokrzywdzony jest osobą nieuprawnioną

(art. 377 § 2 k.p.k.)³. Dzieje się tak ponieważ zdaniem niektórych praktyków obecnie obowiązujący art. 289 nie przewiduje wyraźnie zażalenia pokrzywdzonego, a tym samym ustawa takim uprawnienie wyłącza. Oprócz wykładni językowej kierują się oni także dawnym brzmieniem art. 289 argumentując, że gdyby ustawodawca chciał przyznać takie uprawnienie pokrzywdzonemu, zamieściłby odpowiedni zapis w przepisie – tak jak to miało miejsce w obowiązującym do 1 stycznia 1996 r. art. 289 k.p.k.

Niniejsze rozważania są próbą odpowiedzi na pytanie: czy w świetle obecnie obowiązujących przepisów pokrzywdzonemu przysługuje zażalenie na postanowienie prokuratora o warunkowym umorzeniu postępowania przygotowawczego?

Przed przystąpieniem do szczegółowych rozważań należy poczynić kilka uwag na temat obowiązującej jeszcze do niedawna regulacji w zakresie środków zaskarżenia przysługujących od postanowienia wydanego w trybie art. 284 i n. k.p.k. w zw. z art. 27 k.k. Bezspornym zarówno wśród praktyków jak i teoretyków procesu było przekonanie, że od wyżej wymienionego postanowienia

przysługiwały następujące środki zaskarżenia:

1) Podejrzanemu:

– sprzeciw przeciwko postanowieniu o warunkowym umorzeniu postępowania przygotowawczego (art. 288 § 1 k.p.k.)...

– zażalenie, jeśli nie zgłaszał on sprzeciwu:

– zażalenie w zakresie warunków umorzenia wymienionych w art. 28 oraz 29 § 1 k.k. (art. 289 k.p.k.).

2) Pokrzywdzonemu:

– zażalenie w zakresie warunków umorzenia wymienionych w art. 28 oraz 29 § 1 k.k. (art. 289 k.p.k.).

Wśród przedstawicieli doktryny prezentowany był również pogląd, że pokrzywdzonemu i podejrzanemu, oprócz wyżej wymienionych środków zaskarżenia, przysługuje także zażalenie do prokuratora nadrzędnego na podstawy warunkowego umorzenia postępowania. Zwolennikiem takiego podejścia do problematyki środków zaskarżenia dotyczących warunkowego umorzenia postępowania był zwłaszcza A. Kaftal⁵. Jego zdaniem za przyjęciem takiego kierunku wykładni przemawiały następujące argumenty:

1) Brak przepisu w k.p.k., który dawałby podstawę do twierdzenia, że możliwość zaskarżenia orzeczeń na ogólnych zasadach określonych w art. 409 w zw. z art. 413 została wyłączona przez art. 289 k.p.k.

2) Należy mieć na względzie ogólną zasadę wyrażoną w art. 268 k.p.k., że na wszelkie postanowienia i zarządzenia wydawane w toku postępowania przygotowawczego przysługuje zażalenie stronom, a nawet osobom nie będącym stronami, jeżeli ich prawa zostały naruszone. Jeśli ustawodawca chciałby wyłączyć

zażalenie uczyniłby to w drodze wyraźnego przepisu.

3) Nie ma żadnego powodu – skoro ustawa nie przewiduje w tej materii żadnych wyraźnych unormowań – pozbawiać pokrzywdzonego prawa do zaskarżenia orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania w zakresie podstaw, tym bardziej że jest ono jedynym podmiotem uprawnionym do zaskarżenia orzeczenia na niekorzyść podejrzanego.

Poglądowi A. Kaftala trudno odmówić pewnych racji⁶, zauważyć jednak trzeba, że nie spotkał się on z aprobatą znacznej części doktryny⁷, a także praktyki wymiaru sprawiedliwości. Mimo to, nawet jeżeli uzna się, że nie był on w świetle wówczas obowiązujących przepisów do przyjęcia – nie sposób nie docenić go jako bez wątpienia słusznego wniosku *de lege ferenda*. Jak trafnie bowiem zauważył A. Kaftal: „Dlaczego pokrzywdzony, który utracił np. zdrowie bądź mienie, ma być pozbawiony możliwości zaskarżenia w jego przekonaniu niesłusznej decyzji prokuratora o warunkowym umorzeniu postępowania”⁸.

Wydaje się, że przytoczona wyżej argumentacja zachowuje swoją aktualność przy analizie i wykładni znowelizowanego art. 289 k.p.k. – o czym będzie mowa niżej.

2. Rozważania na temat możliwości zaskarżenia zażaleniem przez pokrzywdzonego postanowienia o warunkowym umorzeniu postępowania w postępowaniu przygotowawczym należy rozpocząć od ogólnego omówienia instytucji zażalenia na postanowienia w postępowaniu przygotowawczym zarówno w aspekcie przedmiotowym jak i podmiotowym.

W świetle regulacji art. 409 w zw.

z art. 413 § 1 i art. 414 § 1 k.p.k. zażalenie przysługuje w postępowaniu przygotowawczym na postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku oraz na inne postanowienia w wypadkach wskazanych w ustawie⁹. Czy w związku z takim ustawowym unormowaniem na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania przysługuje zażalenie? Kwestię tę przesądza pierwsze zdanie art. 289, który określa zarazem organ właściwy do rozpoznania tego środka odwoławczego. Stanowi on, że: „Na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania przysługuje zażalenie do sądu właściwego do rozpoznania sprawy”.

Uznać należy, że postanowienie to należy do grupy „innych postanowień”, na które przysługuje zażalenie przewidziane przez konkretny przepis (wypadek wskazany w ustawie). Niemniej jednak nawet gdyby ustawa wyraźnie nie przewidywała zażaleń na to postanowienie byłoby ono zaskarżalne jako zamykające drogę do wydania wyroku.

Z uwagi na fakt, że ustawa wyraźnie przewiduje zażalenie na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania, zagadnienie to nie wydaje się nastrożać wątpliwości. Kontrowersyjne jest natomiast ustalenie legitymacji procesowej do składania tegoż zażalenia, szczególnie w świetle rozbieżności poglądów praktyków wymiaru sprawiedliwości. Argumentacja przeciwników przyznania pokrzywdzonemu prawa do zaskarżania postanowienia o warunkowym umorzeniu postępowania została przytoczona na wstępie. Przed polemiką z tym poglądem należy poczynić kilka uwag ogólnych na temat uprawnień stron do wnoszenia zażalenia w postępowaniu przygotowawczym.

3. Należy przyjąć, iż podstawowym przepisem (także w odniesieniu do postępowania przygotowawczego) normującym kwestię legitymacji do składania zażalenia jest art. 374 § 1 k.p.k. stanowiący, że od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji stronom (podkreślenie moje K.P.-O.) przysługuje środek odwoławczy. Nie wdając się zbyt w analizę językową tego przepisu i rozdające się w związku z tym problemy interpretacyjne¹⁰ można stwierdzić, że wyraża on zasadę, iż jeśli na jakąkolwiek decyzję przysługuje zażalenie – to przysługuje ono stronom, chyba że ustawa ogranicza uprawnienia którejkolwiek z nich¹¹.

Jak już to wyżej zaznaczono przepis ten ma charakter podstawowy i poza wypadkami, kiedy ustawa konkretnie oznacza strony uprawnione do wnoszenia zażaleń, stanowi samoistne normatywne źródło legitymacji procesowej. Co do przypadków, kiedy ustawa wyraźnie wymienia strony legitymowane do zaskarżenia określonych decyzji w drodze zażalenia, należy poczynić uwagę, iż nie są one częste. Wskazać tu można w odniesieniu do postępowania przygotowawczego takie przepisy k.p.k., jak art. 260 § 2, 280 § 3, 281 § 2, 286 § 4. Bez wątplenia do tej grupy należał także przed nowelizacją art. 289. Obecnie natomiast ustawa nie określa wyraźnie stron uprawnionych do wniesienia zażalenia na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania w postępowaniu przygotowawczym.

4. W kontekście powyższych rozważań, a także ogólnych uwag dotyczących dopuszczalności zażalenia w postępowaniu przygotowawczym, nasuwają się następujące wnioski:

1) Na postanowienie prokuratora warunkowym umorzeniu postępowania, będące postanowieniem zamykającym drogę do wydania wyroku, ustawa, wyraźnie w art. 289 zd. 1, przewiduje zażalenie (wypadek przewidziany w ustawie – art. 413 w zw. z art. 409).

2) Ustawa nie wymienia konkretnych stron uprawnionych do wniesienia zażalenia na to postanowienie.

3) Pokrzywdzony jest stroną, a zatem w myśl zasady wyrażonej w art. 374 § 1 k.p.k. przysługuje mu zażalenie na to postanowienie.

Aby potwierdzić trafność trzeciej tezy należy odnieść się także do poglądu wspomnianego na początku, że ustawa nie przewidując wyraźnie zażalenia pokrzywdzonego na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania, tym samym wyłącza je. Argumentem przemawiającym za zasadnością tego poglądu miałyby być okoliczność, iż w dawnym art. 289 ustawa wyraźnie przyznawała uprawnienie pokrzywdzonemu do wniesienia zażalenia, skoro zaś nie czyni tego obecnie oznacza to wyłączenie dopuszczalności zażalenia pokrzywdzonego.

Taki pogląd budzi uzasadnione wątpliwości z następujących względów:

1) Nie można uznać, że w sytuacji kiedy ustawa nie określa wyraźnie podmiotu uprawnionego do wniesienia zażalenia to, oznacza to podmiotowe wyłączenie dopuszczalności zażalenia. Takie rozumowanie prowadzi do zanegowania normatywnego sensu wspomnianej wyżej zasady wynikającej z art. 374 k.p.k. i jako takie jest wnioskowaniem *contra legem*.

2) Ustawodawca, jeśli chce wyłączyć podmiotowo dopuszczalność jakiegokol-

wiek środka odwoławczego, czyni to w sposób nie budzący wątpliwości (zasada racjonalnego ustawodawcy) np. dawny art. 212 § 3 k.p.k.

3) Dawny art. 289 stanowił przykład krytykowanego w doktrynie¹² wyjątku od zasady równouprawnienia stron, istotnie i bez racjonalnego uzasadnienia ograniczając uprawnienia pokrzywdzonego. Stąd też jego regulacja nie może w żadnym wypadku posłużyć jako argument przemawiający za wyłączeniem (całkowitym!) uprawnień pokrzywdzonego do wniesienia zażalenia na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania. Poza tym posługiwanie się przez zwolenników tego poglądu wykładnią historyczną nie jest zgodne z regułami wykładni, albowiem w tym przypadku należy poprzestać na wykładni językowej, ponieważ interpretowany przepis nie budzi wątpliwości.

4) Wykładnia dawnego art. 289 wskazuje na to, że *ratio legis* wyraźnego wymienienia pokrzywdzonego jako podmiotu uprawnionego do składania zażalenia było ograniczenie zakresu zaskarżenia tylko do warunków umorzenia wymienionych w art. 28 k.k., nie zaś nadanie pokrzywdzonemu w ogóle legitymacji do wniesienia zażalenia (jako wyjątku od zasady z art. 374 k.p.k.).

5) Nie ma żadnych racjonalnych powodów – jak słusznie argumentował A. Kaftal¹³ – by pozbawić pokrzywdzonego prawa do zaskarżenia orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania zwłaszcza, że ustawa nie przewiduje w tej materii żadnych wyraźnych ograniczeń. Pokrzywdzony jest przecież jedynym podmiotem uprawnionym do zaskarżenia orzeczenia na niekorzyść podejrzanego. Poza tym w wyniku czynu

przestępnego zostało naruszone jego dobro prawne (dobra prawne) – jakie zatem przesłanki przemawiają za tym, by pozbawić możliwości zaskarżenia niesłusznej w jego przekonaniu decyzji o warunkowym umorzeniu postępowania?

Na koniec warto, jak sądzę, zwrócić uwagę na regulację projektu k.p.k. w odniesieniu do omawianej problematyki. Otóż art. 342 § 4 projektu k.p.k. z sierpnia 1996 r. wyraźnie stanowi, że na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania¹⁴ zażalenie przysługuje prokuratorowi, pokrzywdzonemu i oskarżonemu. Trudno zatem przyjąć, by ustawodawca pozbawił pokrzywdzonego legitymacji procesowej do wniesienia zażalenia, przewidując jednocześnie

w projekcie nowej ustawy takie uprawnienie.

5. Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że ustawodawca nowelizując art. 289 k.p.k. nie tylko nie wyłączył uprawnień pokrzywdzonego do zaskarżenia postanowienia o warunkowym umorzeniu postępowania ale wręcz je rozszerzył. Obecny art. 289 w zw. z art. 374 k.p.k. daje pokrzywdzonemu możliwość zaskarżenia tej decyzji także w zakresie podstaw warunkowego umorzenia postępowania, a nie tylko warunków. Wniosek powyższy wyraźnie wynika z wykładni obowiązujących przepisów, jest również zgodny z tendencją i kierunkiem reformy polskiego ustawodawstwa karnoprosesowego.

Przypisy:

¹ Dz.U. z 3 sierpnia 1995 r., Nr 89, poz. 443.

² Przepis w takim brzmieniu obowiązuje od 1 stycznia 1996 r.

³ Autorka stwierdziła tego rodzaju praktykę w pierwszej połowie 1996 r. w kilku sądach rejonowych, co stało się asumptem do zajęcia się powyższą problematyką.

⁴ Art. 289 do 1 stycznia 1996 r. miał następującą treść: „Na postanowienie o warunkowym umorzeniu postępowania w zakresie ustalenia warunków umorzenia wymienionych w art. 28 oraz 29 § 1 Kodeksu Karnego, podejrzanemu, który sprzeciwu nie zgłasza, oraz pokrzywdzonemu przysługuje zażalenie do sądu właściwego do rozpoznania sprawy. Na postanowienie tego sądu zażalenie nie przysługuje”.

⁵ A. Kaftal: *Kontrola sądowa postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1974, s. 28–35.

⁶ Z uwagi na to, że przedmiotem rozważań jest znowelizowany art. 289 k.p.k., nie przeprowadzono tu głębszej analizy tej problematyki. Nie ma to poza tym zasadniczego znaczenia dla argumentacji zawartej w dalszej części pracy.

⁷ Por. np. J. Bafia: *Warunkowe umorzenie postępowania karnego według projektów k.k. i k.p.k.*, „Palestra” 1968, z. 12, s. 26–27; J. Bednarzak: *Warunkowe umorzenie postępowania w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego*, „Problemy Praworządności”, 1969, z. 8, s. 10 i n.; M. Lipczyńska: *Model postępowania kontrolnego w kodeksie postępowania karnego z 1969 r.*, PiP 1971, z. 2, s. 309; A. Marek: *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w polskim ustawodawstwie karnym*, Wyd. UMK Toruń 1971, s. 132 – cytuję za A. Kaftalem, idem, s. 31–32.

⁸ A. Kaftal, idem, s. 31.

⁹ W artykule nie zamieszczono rozważań dot. art. 268 k.p.k. jako odrębnej podstawy zaskarżenia – z uwagi na ich nieprzydatność dla problematyki.

¹⁰ Por. różnice poglądów przytoczone przez Z. Dodę: *Zażalenie w procesie karnym*, Warszawa 1985, s. 99–100.

¹¹ Ibidem, s. 100.

¹² Por. np. J. Grajewski, E. Skrętowicz: *Komentarz do Kodeksu postępowania karnego*, Gdańsk 1996, s. 218; K. Marszał: *Proces karny*, Katowice 1992, s. 305.

¹³ Zob. przypis 4 i 7.

¹⁴ Przepisy projektu (art. 335, 336, 342, 343) przewidują, że warunkowo umorzyć postępowanie będzie mógł tylko sąd.